

Aktorski i partnerski efekti socioseksualnosti na reaktivnu, preventivnu i anksioznu ljubomoru

Babić Praljak, Klara

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:254162>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-08**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet

Klara Babić Praljak

**Aktorski i partnerski efekti socioseksualnosti na reaktivnu, preventivnu i anksioznu
ljubomoru**

Diplomski rad

Rijeka, 2024.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

Klara Babić Praljak
0009080848

**Aktorski i partnerski efekti socioseksualnosti na reaktivnu, preventivnu i anksioznu
ljubomoru**

Diplomski rad
Diplomski sveučilišni studij psihologija

Mentor: prof. dr. sc. Igor Kardum

Rijeka, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad izradila samostalno, znanjem stečenim na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, služeći se navedenim izvorima podataka i uz stručno vodstvo mentora *prof. dr. sc. Igora Karduma*.

Rijeka, veljača, 2024.

SAŽETAK

Cilj je ovog istraživanja ispitati aktorske i partnerske efekte samoprocjena te partnerskih procjena socioseksualnosti na reaktivnu, preventivnu i anksioznu ljubomoru. Za obradu podataka korišten je „*Actor-Partner Interdependence Model*“ (APIM), odnosno „*Actor-Partner*“ model međuzavisnosti. Istraživanje je provedeno na uzorku od 190 hrvatskih heteroseksualnih urbanih parova. Rezultati su pokazali kako u pogledu aktorskih efekata socioseksualnost negativno predviđa isključivo mušku reaktivnu ljubomoru. U pogledu partnerskih efekata, dobiveno je da muška socioseksualnost negativno predviđa reaktivnu ljubomoru žena. S druge strane, pokazalo se kako ženska socioseksualnost pozitivno predviđa mušku reaktivnu ljubomoru. Nadalje, dobiveno je da socioseksualnost u pogledu partnerskih efekata u najvećoj mjeri pozitivno predviđa anksioznu ljubomoru kod oba spola. Socioseksualnost se nije pokazala osobito prediktivnom za preventivnu ljubomoru. Također, rezultati su pokazali veću povezanost ljubomore pojedinaca i socioseksualnosti njihovih partnera od povezanosti s vlastitom socioseksualnošću. Provedeno istraživanje ukazuje na to da je socioseksualnost jedna od crta ličnosti koja ima značajan odnos s ljubomorom.

Ključne riječi: socioseksualnost, reaktivna ljubomora, preventivna ljubomora, anksiozna ljubomora, aktorski efekt, partnerski efekt.

SUMMARY

The aim of this research is to examine actor and partner effects of sociosexuality (measured by self-reports and partner-reports) on reactive, preventive and anxious jealousy using the „*Actor-Partner Interdependence Model*“ (APIM). The study included 190 Croatian heterosexual urban couples. The results showed that in term of actor effects, sociosexuality negatively predicts only male reactive jealousy. In terms of partner effects, the results showed that male sociosexuality negatively predicts female reactive jealousy. On the other hand, female sociosexuality positively predicts male reactive jealousy. Furthermore, in terms of partner effects, it was found that sociosexuality is the biggest and positive predictor of anxious jealousy in both sexes. The results demonstrated that sociosexuality is not particularly predictive of preventive jealousy. Also, the results showed a greater association between the jealousy of individuals and the sociosexuality of their partners compared to the association with one's own sociosexuality. The conducted research indicates that sociosexuality is one of the personality traits that has a significant relationship with jealousy.

Key words: sociosexuality, reactive jealousy, preventive jealousy, anxious jealousy, actor effect, partner effect.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Socioseksualnost	1
1.1.1. Opis i mjerenje konstrukta	1
1.1.2. Interseksualne i intraseksualne varijacije.....	2
1.1.3. Teorijska objašnjenja varijacija u socioseksualnosti	2
1.2. Ljubomora.....	4
1.2.1. Opis i mjerenje konstrukta	4
1.2.2. Interseksualne i intraseksualne varijacije.....	6
1.2.3. Teorijska objašnjenja varijacija ljubomore.....	6
1.3. Socioseksualnost i ljubomora u romantičnim vezama	7
1.3.1. Pregled prethodnih istraživanja	8
2. METODA	11
2.1. Ispitanici	11
2.2. Mjerni instrumenti.....	11
2.2.1. Upitnik socioseksualne orijentacije (SOI)	11
2.2.2. Skala tri tipa ljubomore (TTJS).....	12
2.3. Postupak istraživanja.....	12
2.4. Statistička analiza.....	13
3. REZULTATI	15
4. DISKUSIJA	22
5. ZAKLJUČAK	31
6. LITERATURA	32

1. UVOD

1.1. Socioseksualnost

1.1.1. Opis i mjerenje konstrukta

Kinsey je polovicom prošloga stoljeća sa svojim suradnicima proveo do tada najopsežnije istraživanje ljudske normativne seksualnosti (Kinsey i sur., 1948, 1953). Ova su istraživanja prva pokazala kako ljudi značajno variraju u nizu ponašanja i stavova vezanih uz seksualnu permisivnost, odnosno promiskuitet. Stoga je Kinsey uveo i definirao pojam socioseksualnosti kako bi opisao individualne razlike u spremnosti pojedinaca da se upuste u povremene i neobvezujuće seksualne odnose. Pri tomu je razlikovao restriktivne i nerestriktivne pojedince. Restriktivna socioseksualna orijentacija odnosi se na osobe kojima je obično potrebna emocionalna bliskost i predanost u vezi prije upuštanja u seksualne odnose s romantičnim partnerom, dok se nerestriktivna odnosi na osobe koje se osjećaju ugodno kada se upuštaju u seksualne odnose bez obaveze ili bliskosti, a to često čine s različitim partnerima i nakon kratkog poznanstva (Simpson i Gangestad, 1991). U narednim su godinama istraživanja potvrdila da se pojedinci značajno razlikuju u nekoliko ključnih aspekata socioseksualnosti poput želje za više naspram malo seksualnih partnera, prošlog i očekivanog budućeg broja seksualnih partnera u životu, spremnosti na istovremene seksualne odnose (npr. izvanbračne veze), učestalosti seksualnih fantazija o osobama koje nisu primarni partner te stavova o upuštanju u neobvezujuće seksualne odnose (Simpson i sur., 2004).

Najčešće korištena mjera socioseksualnosti jest Inventar socioseksualne orijentacije (engl. *Sociosexual Orientation Inventory*, SOI; Simpson i Gangestsad, 1991) koji socioseksualnost procjenjuje duž jedne široke dimenzije. Pri tomu pojedinci koji ostvare niski rezultat teže ka restriktivnoj socioseksualnoj orijentaciji, a pojedinci koji ostvare visoki rezultat teže nerestriktivnoj socioseksualnoj orijentaciji. Drugim riječima, na jednom kraju ove dimenzije nalaze se osobe kojima treba više predanosti, vremena i bliskosti s partnerom prije stupanja u seksualni odnos. Restriktivni pojedinci zaista navode kako su u prošlosti imali manje različitih spolnih partnera te su rijetko ili uopće nisu imali spolne odnose na jednu noć. Na drugom se kraju iste dimenzije nalaze osobe s generalnom tendencijom promiskuitetnijeg ponašanja. Nerestriktivni pojedinci navode veći broj prošlih spolnih partnera, stupanje u spolne odnose na jednu noć te uživanje u povremenom seksu s različitim partnerima bez emocionalne bliskosti (Simpson i

Gangestad, 1991). Inventar socioseksualne orijentacije pokazao se kao vrlo vrijedan mjerni instrument te je socioseksualnost u literaturi često izjednačena s ukupnim skorom na ovom upitniku (Penke i Asendorpf, 2008) koji je postao standardna operacionalizacija individualnih razlika u proučavanju dugoročnih naspram kratkoročnih strategija uparivanja u evolucijskoj psihologiji (Schmitt, 2005).

1.1.2. Interseksualne i intraseksualne varijacije

Dio je varijance u podlozi socioseksualnih stavova i ponašanja povezan sa spolnim razlikama. Muškarci, u odnosu na žene, imaju popustljivije stavove prema usputnome seksu, češće maštaju o seksu s različitim partnericama i imaju više nerestriktivnih socioseksualnih ponašanja (Simpson i sur., 2004). Međutim, na gotovo svakom pokazatelju socioseksualnosti, varijabilitet u odgovorima koji postoji unutar svakog spola puno je veći od onoga koji postoji između muškaraca i žena (Simpson i Gangestad, 1991). Danas postoji nekoliko komplementarnih teorijskih modela koji služe razumijevanju varijacija u restriktivnoj naspram nerestriktivne socioseksualne orijentacije muškaraca i žena (Hudek-Knežević i Kardum, 2020). Pri tomu je bitno naglasiti da ovi modeli razlikuju dvije općenite vrste strategija uparivanja: kratkoročne strategije koje u većoj mjeri koriste pojedinci s nerestriktivnom socioseksualnom orijentacijom te dugoročne strategije koje uglavnom koriste pojedinci s restriktivnom socioseksualnom orijentacijom (Simpson i sur., 2004).

1.1.3. Teorijska objašnjenja varijacija u socioseksualnosti

Prije svega, bitno je spomenuti *teoriju roditeljskog ulaganja* (Trivers, 1972) koja prvenstveno objašnjava kako je spol koji inicijalno ulaže više u potomstvo (kada govorimo o ljudskoj populaciji to su zbog trudnoće, porođaja i dojenja žene) diskriminatorniji i restriktivniji u reproduktivnom ponašanju. S druge strane, spol koji inicijalno ulaže manje (obično muškarci), često je manje diskriminatoran i više nerestriktivan.

Teorija životnih puteva (Stearns, 1992) polazi od toga da pojedinci tijekom razvoja moraju rasporediti određene količine vlastitih ukupnih resursa na somatski napor (primjerice rast i razvoj tijela) i na reproduktivni napor (primjerice razmnožavanje i roditeljsko ulaganje) te u obzir uzima i okruženje odrastanja. Konkretno, Stearns (1992) predlaže da pojedinci koji žive u nepredvidivim i nekontroliranim okruženjima razvijaju "brze" strategije te raspoređuju resurse ponajprije na reproduktivne napore i napore uparivanja. Suprotno tomu, pojedinci koji žive u predvidljivim,

sigurnim i kontroliranim okruženjima razvijaju "spore" strategije raspoređujući resurse preferencijalno na somatske i roditeljske napore. Belsky i sur. (1991) nadograđuju ovu teoriju te navode kako se u kontekstu stresnih okolina (npr. loš socioekonomski status te grubo, odbijajuće i neosjetljivo roditeljstvo) razvija nepovjerljiv pogled i nesigurna privrženost djeteta što vodi k ubrzanom razvoju koji rezultira tendencijom prema stvaranju kratkoročnih i nestabilnih partnerskih veza. S druge strane, rana izloženost podržavajućoj okolini (odgovarajuća financijska sredstva i roditeljski sklad) rezultira tendencijom prema stvaranju dugoročnih odnosa, odnosno usvajanjem restriktivnije socioseksualnosti.

Buss i Schmitt (1993) razvili su *teoriju reproduktivnih strategija* koja objašnjava kako su žene i muškarci kroz evolucijsku povijest profitirali od usvajanja restriktivne i nerestriktivne socioseksualnosti, kao i mješovitih strategija. Konkretno, potencijalne su štetne posljedice kratkoročnog uparivanja uglavnom bile veće za žene (veće roditeljsko ulaganje i mogućnost malog broj potomaka u životu). Ipak, one su ih mogle koristiti i kako bi prepoznale i procijenile muškarce koji bi mogli biti dobri dugoročni partneri, za ubrzano izvlačenje više resursa od muškaraca ili u procjeni vlastite vrijednosti. Muškarcima je pak više koristila kratkoročna strategija uparivanja (manje roditeljsko ulaganje i mogućnost mnogo većeg broja potomaka), ali su mogli usvojiti dugoročne strategije u situacijama u kojima im je to omogućilo da steknu veću kontrolu nad cjeloživotnim reproduktivnim potencijalom žene, kada su mogli ostvariti resurse i saveze kroz suradnju s partneričinom proširenom obitelji te kada su mogli privući žene s većom vrijednošću (Buss i Schmitt, 1993).

Model strateškog pluralizma (Gangestad i Simpson, 2000) pretpostavlja da su žene evoluirale kako bi procjenjivale muškarce kroz dvije temeljne dimenzije: stupanj vjerojatnosti u kojemu će muškarac biti dobar ulagač u potomstvo te stupanj u kojemu pokazuje znakove dobrih gena. Ipak, većina je žena kroz evolucijsku povijest trebala napraviti ustupke između ovih dimenzija jer je teško privući i zadržati partnere s visokim rezultatima na obje dimenzije pri čemu je ovaj kompromis ovisio o zahtjevima okoline (npr. je li u pitanju bila opasna okolina s oskudnim resursima ili mirna okolina s obilnim resursima), ali i atributima same žene (npr. zdravlje, pristup resursima i fizička privlačnost). Primjerice, ako se žena nalazila u nezahjevnoj okolini uz pristup resursima, mogla je više ulagati u pronalazak partnera dobre genetske kvalitete i time je njezina socioseksualnost postala nerestriktivnija. S druge strane, model pretpostavlja da su muškarci koji su bili sposobniji za preživljavanje zauzimali kratkoročnu (nerestriktivnu) strategiju parenja, a

muškarci lošijih gena morali su uložiti više vremena, energije i posvećenosti samo jednom partneru te su zauzimali dugoročnu (restriktivnu) strategiju parenja.

Prema *teoriji omjera spolova* (Pedersen, 1991), operativni se omjer spolova definira kao relativna ravnoteža muškaraca u dobi za brak naspram žena u dobi za brak (obično između 15 i 49 godina) u lokalnoj grupi za uparivanje. Navedeni se omjeri spolova smatraju visokima kada je na tržištu broj muškaraca značajno veći od broja žena, a niskima kada je relativno više žena nego muškaraca. Pri tomu je u većini kultura muškaraca manje od žena. Kulture s nižim omjerom spolova (tj. više žena nego muškaraca) trebale bi imati više razine socioseksualnosti jer tada muškarci koji su u manjini mogu od žena zahtijevati da ispune njihove želje za kratkoročnim odnosima. Samim time, kao rezultat tržišnih sila uparivanja, kultura bi u cjelini trebala postati nerestriktivnija u socioseksualnoj orijentaciji. Suprotno tome, kada se radi o visokom omjeru spolova (tj. više muškaraca od žena), muškarci ulaze u konkurenciju za ograničeni broj potencijalnih partnerica te ženske preferencije prema dugoročnim vezama postaju važne. Takve bi kulture trebale imati niže razine socioseksualnosti (Schmitt, 2005).

Prema *društveno strukturalnoj* ili *biosocijalnoj teoriji* (Eagly i Wood, 1999) spolne razlike muškaraca i žena primarno proizlaze iz socijalizacije i iskustva, a ne iz evoluiranih psiholoških dispozicija. Prema tome, u kulturama s tradicionalnim ideologijama spolnih uloga (gdje su žene više ograničene u smislu ekonomije, politike i reproduktivne slobode), spolne bi razlike u socioseksualnosti trebale biti veće. S druge strane, u kulturama s progresivnijim ideologijama spolnih uloga (gdje žene imaju pravednije količine ekonomske, političke i reproduktivne slobode), spolne bi razlike trebale biti manje ili odsutne (Schmitt, 2005). Budući da su sva moderna društva temeljena na patrijarhalnoj društvenoj strukturi, pokazuju isti uzorak socioseksualnosti u kojemu muškarci imaju više razine socioseksualnosti (Eagly i Wood, 2005).

1.2. Ljubomora

1.2.1. Opis i mjerenje konstrukta

Ljubomoru se definira kao emocionalnu reakciju uzrokovanu prijetnjom ili stvarnim gubitkom vrijednog odnosa s osobom uslijed prisutnosti stvarnog ili zamišljenog suparnika za pažnju partnera (npr. Barelds i Dijkstra, 2021; Dijkstra i Buunk, 1998). Ona može imati pozitivne i negativne posljedice. Pozitivnim učincima ljubomore možemo smatrati ljubav, privrženost, brižnost i odanost partneru. Međutim, visoka razina ljubomore može rezultirati aferama,

obiteljskim nasiljem, razvodom pa čak i smrću (Russell i Harton, 2005). Prema evolucijskoj teoriji, ljubomora je adaptacija razvijena za zaštitu veze između partnera, obranu od preotimanja partnera (engl. *mate poaching*) te zadržavanje pristupa partnerovim reproduktivno relevantnim resursima (Buss, 2013). Njena je funkcija odvratiti prijetnje vezi motiviranjem ponašanja koja čuvaju partnera poput povećane opreznosti ili agresije usmjerene prema partneru. Smatra se da navedena ponašanja smanjuju vjerojatnost napuštanja partnera ili nevjere i tako povećavaju reproduktivni uspjeh (Buss i Shackelford, 1997).

Ljubomora je multidimenzionalni konstrukt (npr. Buunk, 1997; Dijkstra i sur., 2010; Pfeiffer i Wong, 1989). Uz dihotomne tipologije (Afifi i Reichart, 1996; Buss i sur., 1992; Parrott, 1991), predložene su i one koje razlikuju tri tipa ljubomore. Pfeiffer i Wong (1989) su tako opisali emocionalnu, kognitivnu i ponašajnu ljubomoru, dok je Buunk (1991, 1997) definirao tri kvalitativno različita tipa ljubomore - reaktivnu, preventivnu i anksioznu. Reaktivna se ljubomora odnosi na stupanj negativnih emocija (poput ljutnje ili uzrujanosti) koje pojedinci doživljavaju kada je njihov partner emocionalno ili seksualno nevjeran. Primjerice, osoba bi se mogla osjećati povrijeđenom ili ljutom kada se njen partner udvara ili ljubi drugu osobu. Anksiozna se ljubomora javlja kada pojedinac razmišlja o nevjeri partnera pri čemu doživljava osjećaje tjeskobe, nepovjerenja, brige i sumnje. Preventivna se ljubomora (u heteroseksualnim odnosima) odnosi na potrebu pojedinca da spriječi kontakt partnera s osobama suprotnog spola. Na primjer, osobama s visokom preventivnom ljubomorom moglo bi biti teško prihvatiti da njihov partner ima prijatelje suprotnog spola te bi mogle braniti druženja s istima (Barelds i Dijkstra, 2021). Ova tipologija nalaže da se ljubomora može javiti i kao odgovor na prijetnju zamišljenog suparnika (anksiozna ljubomora), a ne samo kao reakcija na stvarnu prijetnju vezi što je slučaj u kategorizaciji Pfeiffera i Wonga (1989). Time se ukazuje na to da se ljubomora može manifestirati i na više patološki način (Dijkstra i Barelds, 2008). S druge strane, reaktivnu ljubomoru može se smatrati nešto zdravijom reakcijom s obzirom da se javlja kao direktan odgovor stvarnoj prijetnji vezi te ona može biti znak ljubavi i predanosti odnosu (Barelds i Dijkstra, 2007). Stoga se ove tri vrste ljubomore mogu gledati kao svojevrсни kontinuum od zdravijih prema više problematičnim doživljajima. Na temelju je svoje konceptualizacije Buunk razvio Skalu tri tipa ljubomore (engl. *Three Types of Jealousy Scale*, TTJS; Buunk, 1997).

1.2.2. Interseksualne i intraseksualne varijacije

Ljudi se znatno razlikuju u svojoj sklonosti doživljavanju ljubomore, čak i unutar spolova (Pfeiffer i Wong, 1989). Prethodna su istraživanja većinom bila usmjerena na spolne razlike, ali nisu pružila mnogo informacija o izvorima individualnih razlika u ljubomori (Kupfer i sur., 2022). Jedna od najpoznatijih spolnih razlika evidentirana u evolucijskoj socijalnoj psihologiji jest razlika žena i muškaraca u reakcijama na emocionalnu i seksualnu nevjeru (Brase i sur., 2014). Muškarce će, u odnosu na žene, više uzrujati mogućnost seksualne nevjere u vezi u odnosu na emocionalnu. Za žene pak vrijedi suprotno (Buss i sur., 1992). Te se spolne razlike dobivaju različitim metodama (npr. dileme prisilnog izbora, kognitivna istraživanja, mjere fizioloških procesa) i u širokom spektru kultura (Buss, 2013). Ipak, relativno se malo pozornosti pridaje individualnim razlikama unutar pojedinog spola (Brase i sur., 2014). Tako pogledi zadržavanja partnera (engl. *mate guarding accounts*) predlažu nekoliko varijabli koje bi mogle utjecati na varijacije u ljubomori: neslaganje vrijednosti partnera (tj. usporedba vlastite vrijednosti kao partnera s partnerovom vrijednosti), povjerenje u partnera te socioseksualna orijentacija pojedinca (Buss, 2013).

1.2.3. Teorijska objašnjenja varijacija ljubomore

Evolucijsko objašnjenje spolnih razlika na različite vrste nevjere proizlazi iz teorije roditeljskog ulaganja (Brase i sur., 2014). Unutarnja oplodnja u žena dovodi do specifično muškog problema neizvjesnosti očinstva. Posljedično, predviđa se da je ljubomora muškaraca snažnije aktivirana seksualnim komponentama stvarne ili potencijalne partneričine nevjere. Žene su kroz evolucijsku povijest pak nailazile na problem partnerova preusmjeravanja vremena, pažnje, truda, energije i resursa na drugu ženu i njezinu potomstvo. Stoga se predviđa da su žene, u odnosu na muškarce, osjetljivije na znakove emocionalne nevjere (Buss i Haselton, 2005). Međutim, ovo gledište predviđa spolne razlike u ljubomori, ali ne i razlike unutar spolova. Odnosno, ne nudi očekivanja da bi određeni aspekti seksualnosti trebali biti povezani s ljubomorom (Harris, 2003).

Sociokulturološki pogled na ljubomoru sugerira da spolne razlike u ljubomori nisu biološki uvjetovane, već su rezultat pripisanih rodni normi i specifičnih situacija poput profesionalnih uloga, razlika u veličini i snazi muškaraca i žena, rodni stereotipa i sl. Muškarci i žene djeluju u skladu s vrijednostima i normama koje su internalizirali unutar svoje kulture (Hupka i Bank, 1996). Prema ovom pogledu, društvo i kultura upravo muškarcima dodjeljuje ulogu kontrole seksualnosti nad svojim partnericama (Buss, 2013).

Socijalno kognitivne perspektive uključuju stajalište da kognitivna procjena ima značajnu ulogu u izazivanju ljubomore (Harris, 2003; Parrott, 1991; Salovey i Rothman, 1991). Ovi teoretičari naglašavaju dva čimbenika koja čine odnos partnera s drugom osobom posebno prijetećim: (a) kada dovodi u pitanje neki aspekt nečijeg samopoimanja ili samopoštovanja i (b) kada smanjuje kvalitetu primarnog odnosa. Na primjer, Salovey i Rothman (1991) uvode hipotezu domene kojom objašnjavaju kako će se ljubomora javiti kao reakcija na one osobe koje nas nadmašuju u domenama koje smatramo posebno važnima u samopoimanju i samodefiniranju (npr. popularnost, fizička privlačnost ili imućnost). Na temelju toga, stavovi osobe o važnosti ljubavi i seksa trebali bi biti povezani s uzrujanošću oko emocionalne i seksualne nevjere (Salovey i Rothman, 1991). Moguće je da osobe s nerestriktivnom socioseksualnošću i većim seksualnim iskustvom u većoj mjeri uključuju seksualnost u samopoimanje te seksu pridaju veću važnost. Stoga bi nerestriktivna socioseksualnost mogla biti povezana s većom seksualnom ljubomorom (Harris, 2003).

1.3. Socioseksualnost i ljubomora u romantičnim vezama

Socioseksualna je orijentacija jedna od individualnih razlika koja može utjecati na to hoće li netko biti ljubomoran ili ne. Pojedinci s nerestriktivnom socioseksualnosti su seksualno popustljiviji (Simpson i Gangestad, 1991) i veća je vjerojatnost da će u vezi počinuti nevjeru (Seal i sur., 1994). To može dovesti do manje razine ljubomore u vezi s partnerovim aferama (Russell i Harton, 2005). S obzirom da im nije potrebna emocionalna predanost i povezanost za seksualnu aktivnost, manje su skloni pretpostaviti da privlačnost njihovog partnera prema drugima istovremeno predstavlja smanjenu predanost vezi (Peters i sur., 2014). U skladu s time, Banaszkiwicz (2022) navodi kako je vjerojatno da je nerestriktivna socioseksualnost povezana s nižom razinom ljubomore. Osobe koje se upuštaju ili se žele upustiti u neobavezne seksualne odnose, a prema tome imaju pozitivne stavove, doživljavaju manje intenzivne negativne emocije kada njihov partner pokazuje interes za drugu osobu. S druge strane, restriktivna je socioseksualna orijentacija povezana s brojnim pokazateljima dobrobiti veze poput predanosti, manjeg interesa za druge potencijalne partnere i manju vjerojatnost upuštanja u nevjeru (Mattingly i sur., 2011; Seal i sur., 1994). Ali restriktivna socioseksualna orijentacija može uključivati određenu cijenu. Želja za emocionalnom bliskošću prije intimnosti može olakšati posvećene i dugoročne veze, ali može dovesti i do ekstremnijih reakcija na ljubomoru. Osobu koja više ulaže u vezu svakodnevna ljubomora može više boljeti što može dovesti do veće sklonosti ljutnji i osjećaju odbačenosti.

Također, s obzirom da ovakvi pojedinci pokazuju veće ulaganje u romantičnim vezama, oni mogu vidjeti partnerovu privlačnost prema drugima kao odraz statusa njihove veze (Peters i sur., 2014).

1.3.1. Pregled prethodnih istraživanja odnosa socioseksualnosti i ljubomore

Istraživanja koja su ispitivala povezanost socioseksualnosti i ljubomore prilično su oskudna. Većina je ranijih istraživanja provedena u domeni ispitivanja spolnih razlika u emocionalnoj i seksualnoj ljubomori. Ideja je tih istraživanja bila da pojedinci s restriktivnijom socioseksualnošću mogu više izgubiti od prijatni neizvjesnosti očinstva ili preotimanja partnera jer ovise o razmnožavanju samo s jednim partnerom. Samim time, pretpostavilo se da bi socioseksualno restriktivniji pojedinci trebali doživljavati višu ljubomoru (Brase i sur., 2014). Ipak, rezultati nekolicine istraživanja nisu pokazali ovu povezanost (Brase i sur., 2014; Harris, 2003; Mathes, 2005; Peters i sur., 2014; Russell i Harton, 2005). Peters i sur. (2014) naveli su kako je manjak ove povezanosti potencijalno rezultat kompleksne veze između ovih konstrukata. Pretpostavili su kako bi socioseksualna orijentacija mogla biti posrednik između ljubomore i drugih afektivnih doživljaja budući da je ljubomora povezana s brojnim negativnim ishodima poput odbacivanja i ljutnje. Rezultati su ponovno ukazali na izostanak korelacije socioseksualne orijentacije i ljubomore (Peters i sur., 2014). Odnosno, pojedinci s restriktivnom socioseksualnošću nisu navodili povećanu ljubomoru, ali su njihova iskustva ljubomore u većoj mjeri predviđala istodobne osjećaje odbačenosti i ljutnje. Također, ovi autori prvi navode da bi različite komponente ljubomore mogle imati različite odnose s nekim individualnim varijablama pojedinaca što predstavlja pomak od tradicionalnog ispitivanja seksualne i emocionalne ljubomore i socioseksualnosti.

Međutim, Kupfer i sur. (2022) su proveli istraživanje na mnogo većem uzorku (7700 blizanaca) u odnosu na prijašnja istraživanja. Ispitali su tri čimbenika za koje je predloženo da utječu na varijacije u ljubomori: razliku u vrijednosti partnera, znakove vjerojatnosti partnerove nevjere (povjerenje i stvarna iskustva nevjere) i socioseksualnost. Ljubomora je mjerena pomoću čestica koje su opisivale različite situacije koje izazivaju ljubomoru (poput dodirivanja tijekom razgovora ili ljubljenja u usta) te su ispitanici trebali procijeniti razinu neugode za svaku česticu, a socioseksualnost revidiranim Inventarom socioseksualne orijentacije (SOI-R; Penke i Asendorpf, 2008). SOI-R uključuje tri subskale koje mjere socioseksualne stavove, ponašanje i želju. Regresijske analize pokazale su da je veća ljubomora povezana s restriktivnijim socioseksualnim

stavom i socioseksualnom željom. Štoviše, od ispitanih varijabli kao najsnažniji prediktori ljubomore pokazali su se restriktivni socioseksualni stavovi i želje. Dobivena je i interakcija između spola i socioseksualne želje na razinu ljubomore pri čemu je povezanost bila jača kod žena nego kod muškaraca. Uz to, dobivena je interakcija između statusa veze i socioseksualnog stava i želje - ljubomora je bila jače povezana sa socioseksualnim stavom i željom za osobe u romantičnoj vezi. Sukladno tome, Buss i suradnici (1992) navode kako iskustvo veze može utjecati na aktivaciju ljubomore, odnosno da iskustvo predane seksualne veze dovodi do veće ljubomore.

Nadalje, između pojedinaca u vezi postoji međuovisnost. Emocije, kognicije ili ponašanje jedne osobe utječu na emocije, kognicije ili ponašanje njenog partnera (Cook i Kenny, 2005). U prethodnim su istraživanjima većinski proučavani samo aktorski efekti, odnosno ispitivalo se kako je ličnost pojedinca povezana s nekim njegovim životnim ishodima. Međutim, kako bismo bolje razumjeli pojedinca i njegovo ponašanje, važno je uključiti i perspektivu partnera (Back i Vazire, 2015). Važno je ispitati i partnerske efekte jer upravo oni pokazuju koliko je pojedinac pod utjecajem partnera u dijadnom odnosu (Kenny i Cook, 1999). Dijadni pristup omogućuje bolje razumijevanje toga da različiti ishodi nisu vezani samo za vlastite osobine ličnosti, već su i pod određenim utjecajem osobina ličnosti onih s kojima je pojedinac u bliskom odnosu (Back i Vazire, 2015). Zato je, kako bi se proširila prethodna istraživanja, u ovom istraživanju korištena paradigma dijade. Odnosno, umjesto uobičajenog ispitivanja procjena jednog člana veze, uključene su procjene oba partnera. Također, uz aktorske efekte ispitani su i oni partnerski.

Međutim, treba napomenuti da bi se kod ispitivanja partnerskih efekata u kontekstu ovoga istraživanja mogli očekivati efekti suprotnoga smjera u odnosu na ranije navedene očekivane aktorske efekte. Naime, nerestriktivna socioseksualna orijentacija povezana je s uključivanjem u seksualne odnose izvan veze, pokazivanjem obrasca seksualno asertivnog ponašanja (poput češćeg flertanja), pojačanom reaktivnošću na situacijske seksualne znakove te s različitim iskustvima preotimanja partnera (Penke i Asendorpf, 2008). Navedena ponašanja za muškarce su znak potencijalne opasnosti od nesigurnosti očinstva, a za žene predstavljaju rizik prijenosa partnerovih resursa izvan primarne veze (Buunk i Dijkstra, 2006). Stoga se čini plauzibilnim da bi nerestriktivna socioseksualnost mogla biti povezana s većim stupnjem ljubomore čija je evolucijska funkcija zadržavanje partnera, odnosno sprječavanje njihova odlaska te tjeranje mogućih suparnika (Buss i Shackelford, 1997). Osim toga, moglo bi se očekivati i da je ljubomora pojedinca u većoj mjeri povezana sa socioseksualnom orijentacijom njegova partnera u odnosu na

onu vlastitu. Razlog leži u tome što pojedincu nerestriktivna socioseksualnost njegova partnera može poslužiti kao svojevrsan signal za partnerovu potencijalnu nevjeru, odnosno za navedene adaptivne probleme muškaraca i žena. Drugim riječima, moglo bi se očekivati da će partnerski efekti biti veći od aktorskih efekata.

Stoga je cilj ovog istraživanja ispitati aktorske i partnerske efekte samoprocijenjene socioseksualnosti, kao i one procijenjene od strane partnera, na reaktivnu, preventivnu i anksioznu ljubomoru.

Problemi:

1. Ispitati aktorske i partnerske efekte samoprocijenjene socioseksualne orijentacije na reaktivnu, preventivnu i anksioznu ljubomoru.
2. Ispitati aktorske i partnerske efekte socioseksualne orijentacije procijenjene od strane partnera na reaktivnu, preventivnu i anksioznu ljubomoru.

Hipoteze:

1. Očekuju se negativni aktorski efekti samoprocijenjene socioseksualnosti te socioseksualnosti procijenjene od strane partnera na reaktivnu, preventivnu i anksioznu ljubomoru.
2. Očekuju se pozitivni partnerski efekti samoprocijenjene socioseksualnosti te socioseksualnosti procijenjene od strane partnera na reaktivnu, preventivnu i anksioznu ljubomoru.
3. Očekuju se veći partnerski efekti socioseksualnosti na različite vrste ljubomore u odnosu na aktorske efekte.

2. METODA:

2.1. Ispitanici

U istraživanju je korišten prigodan uzorak sačinjen od 190 hrvatskih heteroseksualnih urbanih parova. Od toga je 70% parova navelo kako izlazi zajedno, a 30% parova kako živi zajedno. Dob ispitanika kretala se od 18 do 35 godina ($M = 25.06$ godina, $SD = 4.16$ za muškarce; $M = 22.92$ godina, $SD = 3.28$ za žene), a duljina veze od 3 mjeseca do 15 godina ($M = 3.11$ godina, $SD = 2.56$). Pri tomu je 47.6% muškaraca i 65.9% žena završilo preddiplomski studij, 38.9% muškaraca i 62.1% žena studiralo je diplomski studij, a 53.7% muškaraca i 28.9% žena bilo je zaposleno. Ispitanici su prikupljeni metodom snježne grude.

2.2. Mjerni instrumenti

2.2.1. Upitnik socioseksualne orijentacije (SOI)

Za ispitivanje socioseksualne orijentacije korištena je hrvatska verzija (Kardum i sur., 2006) Upitnika socioseksualne orijentacije (*Sociosexual Orientation Inventory*, SOI; Simpson i Gangestad, 1991). Socioseksualnost se mjeri kao jedinstvena kontinuirana dimenzija pri čemu niski rezultati ukazuju na restriktivnu, a visoki na nerestriktivnu socioseksualnu orijentaciju. Upitnik je sačinjen od sedam čestica na kojima ispitanici procjenjuju svoje stvarno seksualno ponašanje (npr. „S koliko ste partnera imali seksualni odnos u proteklih godinu dana?“), očekivano (buduće) seksualno ponašanje („S koliko ste partnera imali spolni odnos tijekom posljednjih godinu dana?“), učestalost misli o seksualnim odnosima („Koliko često zamišljate seksualni odnos s nekom drugom osobom koja nije Vaš trenutni partner?“) te stavove prema usputnim seksualnim odnosima (npr. „Mogu zamisliti da mi je ugodno i da uživam u usputnom seksu s više partnera.“ ili „Seks bez ljubavi je prihvatljiv.“). Formatni skala procjena razlikuju se među česticama te se stoga ukupan rezultat izražava kao ponderirana suma (Simpson i Gangestad, 1991), a rezultati mogu varirati od deset (maksimalno restriktivna) do tisuću (maksimalno nerestriktivna). Autori skale navode zadovoljavajuću pouzdanost unutarnje konzistencije (Cronbach $\alpha = .75$) te visoku test-retest pouzdanost u razmaku od dva mjeseca ($r = .94$). Hrvatska je verzija skale također pokazala zadovoljavajuću pouzdanost unutarnje konzistencije (Cronbach $\alpha = .77$) te se konfirmatornom analizom potvrdila jednodimenzionalnost upitnika (Kardum i sur., 2006). Pouzdanosti dobivene u ovom istraživanju prikazane su u Tablici 1.

2.2.2. Skala tri tipa ljubomore (TTJS)

Ljubomora je mjerena Skalom tri tipa ljubomore (*Three Types of Jealousy Scale, TTJS*; Buunk, 1997). Skala se sastoji od petnaest čestica, po pet čestica za svaki tip ljubomore. Na česticama za reaktivnu ljubomoru ispitanici trebaju procijeniti koliko bi se uznemirenila osjećala kada bi se njihov partner uključio u intimna i seksualna ponašanja izvan veze (npr. „Da poljubi drugu osobu.“ ili „Da razgovara o osobnim stvarima s drugom osobom.“). Čestice se procjenjuju na skali u rasponu od 1 (*uopće me ne bi uznemirilo*) do 7 (*izrazito jako bi me uznemirilo*). Na česticama preventivne ljubomore od ispitanika se traži da na skali od 1 (*uopće se ne odnosi na mene*) do 7 (*u potpunosti se odnosi na mene*) procijene u kojoj se mjeri tvrdnje odnose na njih (npr. „Prilično sam posesivan/posesivna prema svome partneru.“ ili „Teško mi je svom partneru dati dovoljno slobode.“). Na česticama anksiozne ljubomore ispitanici trebaju procijeniti koliko često doživljavaju brigu ili strah oko partnera (npr. „Zabrinut/a sam da će moj partner/partnerica naći nekog privlačnijeg od mene.“ ili „Brinem se da bi me partner/partnerica mogla ostaviti zbog neke druge osobe.“). Čestice se procjenjuju na skali u rasponu od 1 (*nikad*) do 7 (*gotovo uvijek*). Skala se može primijeniti na ispitanicima koji su u vezi, ali i na onima koji nisu pri čemu takvi trebaju zamisliti da se trenutno nalaze u romantičnoj vezi. U originalnom je istraživanju (Buunk, 1997) subskala reaktivne ljubomore pokazala zadovoljavajuću pouzdanost (Cronbach $\alpha = .77$), a subskale preventivne i anksiozne ljubomore pokazale su visoku pouzdanost (Cronbach $\alpha = .89$). Pouzdanosti dobivene u ovom istraživanju prikazane su u Tablici 1.

2.3. Postupak istraživanja

Pomoćnici istraživača (studenti viših godina studija psihologije) su podijelili najavu istraživanja svojim kolegama i prijateljima te je zatim korištena metoda snježne grude kako bi se prikupio dovoljan broj parova za sudjelovanje. Pri tomu su u istraživanju mogle sudjelovati osobe s navršениh osamnaest godina koje su trenutno u romantičnoj vezi u trajanju od najmanje tri mjeseca. Upitnike su svakom paru podijelila dva pomoćna istraživača u prostorijama fakulteta ili u domu para. Svi su ispitanici za početak dali usmeni informirani pristanak, a zatim procijenili sebe i svog partnera na upitniku socioseksualnosti te upitniku ljubomore. Tijekom ispunjavanja upitnika, partneri su sjedili odvojeno jedan od drugog. Također, kako bi se osigurala povjerljivost, ispitanici su upitnike vratili u zatvorenoj, zajedničkoj omotnici da bi se njihovi rezultati kasnije mogli povezati i analizirati. Na kraju postupka obaviješteni su o ciljevima i hipotezama

istraživanja. Ovaj je rad dio većeg istraživanja u kojemu su bile ispitane i druge varijable koje se odnose na ličnost i emocionalna stanja.

2.4. Statistička analiza

Za obradu podataka korišten je „*Actor-Partner Interdependence Model*“ (APIM), odnosno „*Actor-Partner*“ model međuzavisnosti (Kenny i sur., 2006). Radi se o modelu dijadnih odnosa koji uključuje statističke postupke za testiranje odnosa između međuzavisnih podataka. Kenny i Cook (1999) navode kako dijadni podaci nisu nezavisni, već su odgovori dvoje ljudi u korelaciji. Stoga znanje o rezultatu jedne osobe pruža informacije o rezultatu druge (Cook i Kenny, 2005). S obzirom na to da analizira upravo međuzavisnost unutar interpersonalnih odnosa (odnosno utjecaj emocija, kognicija i ponašanja jednog partnera na iste kod drugog partnera), APIM se pruža kao prikladan model za analizu podataka ovog istraživanja.

Model istovremeno ispituje aktorske i partnerske efekte. Odnosno, ispituje odnos između osobina pojedinaca i njihovih vlastitih ishoda (aktorski efekt), ali i odnos između pojedinaca i ishoda njihovih partnera (partnerski efekt) (Kenny i Ledermann, 2010). Ako sagledamo ovo istraživanje, aktorskim efektom procjenjujemo predviđa li socioseksualnost same osobe njenu vlastitu ljubomoru, dok partnerskim efektom procjenjujemo predviđa li socioseksualnost jednog člana para ljubomoru kod drugog člana para. Bitno je spomenuti postojanje metodološkog problema varijance zajedničke metode jer se ova analiza tipično temelji na samoprocjenama konstruktata (Kenny i Cook, 1999). Posljedično tomu, aktorski su efekti pod potencijalnim utjecajem pristranosti varijance metode jer se konstrukti procjenjuju pomoću jedne metode i temelje se na informacijama iz jednog izvora (npr. samoprocjena i prediktorske i ishodne varijable) što vrijedi i za partnerske efekte kod procjena partnera. Varijanca zajedničke metode može rezultirati umjetno povećanim odnosima među konstruktima, a može i smanjiti procjene odnosa. Stoga se kao jedan način kontrole navedene problematike preporuča prikupiti podatke iz više izvora (Orth, 2013). Iz tog su razloga u ovo istraživanje uz vlastite procjene socioseksualnosti uključene i procjene partnera.

Nadalje, kako bi se odredio najizgledniji dijadni obrazac koji opisuje prirodu dijadnog odnosa, izračunava se parametar k , odnosno omjer partnerskog i aktorskog efekta (Kenny i Ledermann, 2010). Interpretiraju se oni parametri čiji su aktorski i partnerski efekti statistički značajni te čiji su aktorski efekti veći od 0.10. Pri tomu se gledaju intervali pouzdanosti unutar kojih se parametar

k kreće. Ako se k nalazi u blizini 0, radi se o aktorskom obrascu, odnosno prediktorska varijabla pojedinca predviđa njegovu vlastitu ishodnu varijablu, ali ne i na partnerovu. Kada se k kreće oko 1 radi se o obrascu para (aktorski i partnerski efekti su jednaki), odnosno ishodnu varijablu pojedinca jednako predviđa i vlastita i partnerova prediktorska varijabla. Ako parametar k iznosi oko -1, radi se o kontrastnom obrascu (aktorski i partnerski efekt jednake su veličine, ali suprotnog predznaka pa je njihov zbroj jednak nuli). U tom slučaju ishodnu varijablu pojedinca pozitivno predviđa njegova vlastita prediktorska varijabla, a negativno predviđa prediktorska varijabla njegova partnera (Kenny i Ledermann, 2010). Za navedene statističke analize korištena je besplatna internetska aplikacija APIM_SEM (Stas i sur., 2018).

3. REZULTATI

Za početak je provedena deskriptivna analiza podataka prikupljenih u istraživanju. Izračunati su deskriptivni podaci samoprocjena i partnerovih procjena socioseksualnosti te samoprocjena različitih vrsta ljubomore. Također su izračunate međusobne korelacije navedenih varijabli. Dobiveni rezultati prikazani su u Tablici 1 i Tablici 2.

Tablica 1. *Deskriptivni podaci za samoprocjene i partnerove procjene socioseksualnosti te samoprocjene reaktivne, preventivne i anksiozne ljubomore*

	Muškarci			Žene		
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>α</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>α</i>
SP-SOI	42.32	37.80	.67	23.56	12.08	.73
PP-SOI	37.14	24.69	.72	28.03	15.18	.69
SP-RLJ	29.36	5.00	.78	30.25	4.73	.79
SP-PLJ	13.93	6.90	.84	15.26	7.60	.86
SP-ALJ	11.67	6.67	.89	13.11	7.27	.89

Napomena. SP – samoprocjene; PP – procjene partnera; SOI – socioseksualna orijentacija; RLJ – reaktivna ljubomora; PLJ – preventivna ljubomora; ALJ – anksiozna ljubomora; *M* – aritmetička sredina; *SD* – standardna devijacija; *α* – Cronbach alfa.

Tablica 2. Pearsonovi koeficijenti korelacija između socioseksualnosti, reaktivne, preventivne i anksiozne ljubomore

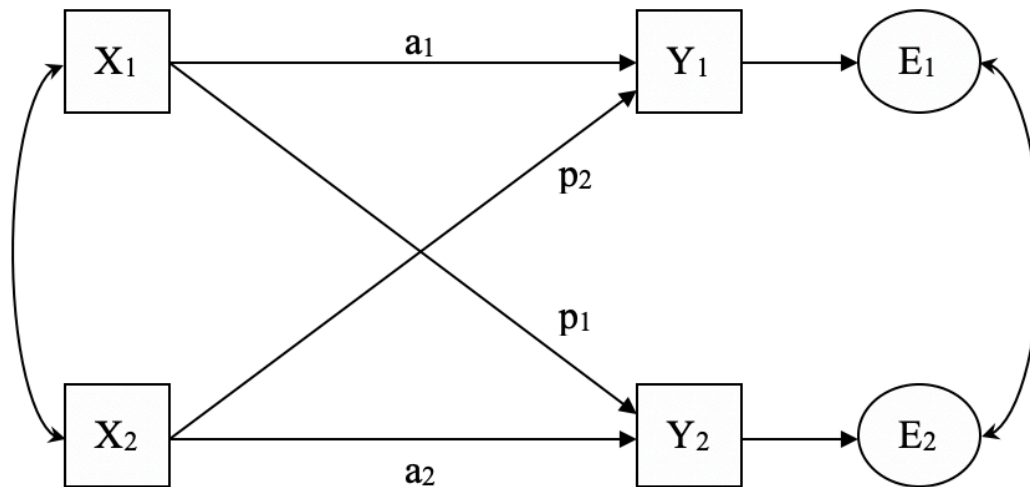
	Muškarci					Žene				
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Muškarci										
1. SP-SOI	-									
2. PP-SOI	.64**	-								
3. SP-RLJ	-.13	-.17*	-							
4. SP-PLJ	-.04	-.07	.26**	-						
5. SP-ALJ	-.03	.04	.26**	.43**	-					
Žene										
6. SP-SOI	.24**	.40**	-.19**	-.00	.25**	-				
7. PP-SOI	.37**	.49**	-.25**	.02	.22**	.63**	-			
8. SP-RLJ	.06	-.03	.22**	.14	-.01	-.36**	-.23**	-		
9. SP-PLJ	.09	.14	.17*	.28**	.07	-.04	-.03	.43**	-	
10. SP-ALJ	.15*	.23**	.06	.14	.18*	.05	.08	.20**	.51**	-

Napomena. SP – samoprocjene; PP – procjene partnera; SOI – socioseksualna orijentacija; RLJ – reaktivna ljubomora; PLJ – preventivna ljubomora; ALJ – anksiozna ljubomora; *p < .05; **p < .01.

Iz Tablice 2 vidljiva je umjerena pozitivna korelacija samoprocjena socioseksualnosti žena i muškaraca ($r = .24$) koja ukazuje na činjenicu da se ispitanici nisu uparili slučajno, već po sličnosti u socioseksualnosti. Nadalje, dobivena je relativno visoka korelacija partnerskih procjena socioseksualnosti muškaraca i žena ($r = .49$). Korelacija samoprocjena i partnerskih procjena socioseksualnosti između spolova ukazuje nam na to da što se muškarci, odnosno žene, doživljavaju nerestriktivnijima, njihovi ih partneri također vide kao nerestriktivnije ($r = .64$, $r = .63$). Također, što se muškarci i žene vide nerestriktivnijima, svoje partnere također doživljavaju kao više nerestriktivne ($r = .37$, $r = .40$).

Također, vidljivo je da subskale upitnika ljubomore pozitivno koreliraju unutar pojedinog spola (za muškarce od $r = .26$ do $r = .43$, za žene od $r = .20$ do $r = .51$). Vidljive su i nešto niže pozitivne korelacije između pojedinih subskala ljubomore između spolova (od $r = .17$ do $r = .28$). Međutim, za većinu subskala ljubomore nisu dobivene statistički značajne korelacije između spolova. Na uzorku muškaraca nisu dobivene statistički značajne korelacije socioseksualnosti s različitim tipovima ljubomore uz iznimku negativne korelacije socioseksualnosti procijenjene od strane partnera i samoprocjena reaktivne ljubomore ($r = -.17$). Na uzorku žena također nisu dobivene navedene korelacije izuzev značajne negativne korelacije samoprocijenjene socioseksualnosti i reaktivne ljubomore ($r = -.36$), kao i značajne negativne korelacije partnerove procjene socioseksualnosti i reaktivne ljubomore ($r = -.23$). Dobivene su i korelacije za pojedine subskale ljubomore i socioseksualnosti između spolova. Konkretno, dobivene su značajne pozitivne korelacije samoprocjena te partnerskih procjena socioseksualnosti muškaraca i anksiozne ljubomore žena ($r = .15$, $r = .23$). Nadalje, dobivene su značajne pozitivne korelacije samoprocjena te partnerskih procjena socioseksualnosti žena i anksiozne ljubomore muškaraca ($r = .25$, $r = .22$), ali i značajne negativne korelacije samoprocjena i partnerskih procjena socioseksualnosti žena i reaktivne ljubomore muškaraca ($r = -.19$, $r = -.25$).

Zatim su provedene analize uz pomoć „*Actor-Partner*“ modela međuzavisnosti (APIM) kako bi se utvrdio odnos između samoprocjena socioseksualnosti te socioseksualnosti procijenjene od strane partnera i različitih vrsta ljubomore. Dobiveni rezultati prikazani su u Tablici 3. Na Slici 1 prikazana je općenita struktura navedenog modela međuzavisnosti.

Slika 1. „Actor-Partner“ model međuzavisnosti (APIM)

Slika 1 prikazuje path dijagram osnovne verzije „Actor-Partner“ modela međuzavisnosti. Model sadrži četiri varijable. Varijable X_1 i X_2 predstavljaju prediktorske varijable osobe 1 i osobe 2 unutar dijade. U ovom bi se istraživanju to odnosilo na samoprocjenu socioseksualnosti i socioseksualnost procijenjenu od strane partnera kod muškaraca (X_1) i žena (X_2). Y_1 i Y_2 predstavljaju ishodne varijable članova dijade, odnosno reaktivnu, preventivnu ili anksioznu ljubomoru muškaraca (Y_1) i žena (Y_2). Model također sadrži dva aktorska (a_1 i a_2) i dva partnerska efekta (p_1 i p_2), odnosno povezanosti socioseksualnosti s vlastitom ljubomorom te povezanosti socioseksualnosti jednog člana para s ljubomorom drugog člana para. E_1 i E_2 odnosi se na varijable pogreške, a zakrivljena strelica koja ih povezuje predstavlja njihovu korelaciju. Zakrivljena strelica s lijeve strane predstavlja korelaciju između prediktorskih varijabli (Kenny i Ledermann, 2010).

Tablica 3. Rezultati APIM analiza za samoprocjene i partnerske procjene socioseksualnosti kao prediktora samoprocjena reaktivne, preventivne i anksiozne ljubomore

Prediktor	Kriterij	r_p	r_{ce}	Hi- kvadrat test (χ^2) ^a	Aktor efekt		R^2	k	95% IP		Dijadni obrazac
					(β) Ž → Ž M → M	(β) M → Ž Ž → M			DG	GG	
SP-SOI	SP-RLJ	0.24**	0.19*	282.93***	-0.10	-0.17*	0.04	5.44	-4.9	15.78	NMO
					-0.40***	0.15*	0.16	-0.12	-0.23	-0.02	Kontrastni i samo aktorski
PP-SOI		0.49***	0.18*	93.96***	-0.08	-0.21**	0.07	4.52	-7.46	16.5	NMO
					-0.28***	0.1	0.06	-0.2	-0.53	0.1	Samo aktorski
SP-SOI	SP-PLJ	0.24**	0.29***	260.02***	-0.04	0.01	0.00	-0.43	-10.55	9.69	NMO
					-0.07	0.11	0.01	-0.5	-1.64	0.63	Kontrastni i samo aktorski
PP-SOI		0.49***	0.3***	85.13***	-0.11	0.07	0.01	-1.1	-3.32	1.13	NMO
					-0.12	0.19*	0.03	-0.97	-2.12	0.18	Kontrastni i samo aktorski
SP-SOI	SP-ALJ	0.24**	0.18*	266.18***	-0.09	0.27***	0.07	-9.05	-22.59	4.5	NMO
					0.01	0.15*	0.02	3.96	-44.56	52.48	NMO
PP-SOI		0.48***	0.18*	85.27***	-0.08	0.25**	0.05	-5.05	-14	3.9	NMO
					-0.05	0.25**	0.05	-3.02	-11.8	5.75	NMO

Napomena: SP – samoprocjene; PP – procjene partnera; SOI – socioseksualna orijentacija; RLJ – reaktivna ljubomora; PLJ – preventivna ljubomora; ALJ – anksiozna ljubomora; r_p – korelacija između prediktorskih varijabli žena i muškaraca; r_{ce} – korelacija između pogrešaka kriterijskih varijabli žena i muškaraca; Ž – žene; M – muškarci; β – standardizirani beta koeficijent; R^2 – koeficijent determinacije; k – omjer partnerskog i aktorskog efekta; 95% IP – interval pouzdanosti za k (Monte Carlo metoda uzorkovanja); DG – donja granica za 95% IP; GG – gornja granica za 95% IP; NMO – nije moguće odrediti

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

a. Stupnjevi slobode za sve testove iznose 6.

Iz Tablice 3 vidljivo je da je dobiven statistički značajan aktorski efekt samoprocjene socioseksualnosti na reaktivnu ljubomoru kod muškaraca ($\beta = -.40, p < .001$). Za socioseksualnost muškaraca procijenjenu od strane njihovih partnerica također je dobiven statistički značajan aktorski efekt na reaktivnu ljubomoru, iako nešto manji ($\beta = -.28, p < .001$). To znači da što su samoprocjene socioseksualnosti muškaraca, ali i procjene socioseksualnosti od strane njihovih partnerica više, to su procjene reaktivne ljubomore muškaraca manje. U pogledu partnerskog efekta na reaktivnu ljubomoru, on se javlja za samoprocijenjenu socioseksualnost i od muškaraca prema ženama ($\beta = -.17, p < .05$), ali i od žena prema muškarcima ($\beta = .15, p < .05$). To pokazuje da što je viši rezultat muškaraca na socioseksualnosti, to je procjena reaktivne ljubomore žena manja. S druge strane, što je viši rezultat žena na socioseksualnosti, to je procjena reaktivne ljubomore njihovih partnera veća. Kod procjene socioseksualnosti od strane partnera, partnerski se efekt javlja samo od muškaraca prema ženama ($\beta = -.21, p < .01$). Dakle, što je viša procjena socioseksualnosti muškaraca od strane njihovih partnerica, to je reaktivna ljubomora samih partnerica manja.

Ako u Tablici 3 sagledamo preventivnu ljubomoru, možemo vidjeti da je dobiven samo statistički značajan partnerski efekt socioseksualnosti žena procijenjene od strane njihovih partnera na preventivnu ljubomoru muškaraca ($\beta = .19, p < .05$).

U pogledu socioseksualnosti i anksiozne ljubomore, dobiveni su statistički značajni partnerski efekti za sve ispitane prediktorske varijable. Dobiveni su značajni partnerski efekti samoprocjena socioseksualnosti na samoprocjene anksiozne ljubomore i od muškaraca prema ženama ($\beta = .27, p < .001$), ali i od žena prema muškarcima ($\beta = .15, p < .05$). To bi značilo da kada se muškarci procjenjuju socioseksualnijima, ženska je anksiozna ljubomora veća. Isto vrijedi i za žene – kada su njihove procjene vlastite socioseksualnosti veće, muške su procjene vlastite anksiozne ljubomore također veće. Dobiven je i značajan partnerski efekt socioseksualnosti muškaraca procijenjene od strane žena na žensku samoprocjenu anksiozne ljubomore ($\beta = .25, p < .01$). Drugim riječima, što muškarce žene procjenjuju socioseksualnijima, to je anksiozna ljubomora žena veća. Također je dobiven i značajan partnerski efekt socioseksualnosti žena procijenjene od strane muškaraca na mušku samoprocjenu anksiozne ljubomore ($\beta = .25, p < .01$). Dakle, što su više procjene socioseksualnosti žena od strane njihovih partnera, to je anksiozna ljubomora samih partnera veća.

Ako u Tablici 3 sagledamo dijadne obrasce socioseksualnosti i različitih vrsta ljubomore, možemo vidjeti da za većinu slučajeva nije bilo moguće odrediti najplauzibilniji dijadni obrazac uslijed preširokog raspona intervala pouzdanosti. Konkretno, u slučaju anksiozne ljubomore nije bilo moguće odrediti niti jedan dijadni obrazac. Međutim, za samoprocijenjene i partnerske procjene socioseksualnosti na reaktivnu i preventivnu ljubomoru najplauzibilnijima su se pokazali samo aktorski te kontrastni obrasci i to isključivo za muškarce. Iznimka je obrazac socioseksualnosti muškaraca procijenjene od strane partnerica i reaktivne ljubomore gdje je izostao kontrastni obrazac, odnosno dobiven je samo aktorski obrazac. Uvjeti navedenih dijadnih obrazaca za interpretaciju su ispunjeni, tj. standardizirane vrijednosti aktorskih efekata za muškarce i žene veće su od 0.1 te su se oba efekta pokazala statistički značajnima. Pri tome je izuzetak dijadni obrazac samoprocjena socioseksualnosti i preventivne ljubomore muškaraca za koji nisu ispunjeni uvjeti za interpretaciju. Dakle, u ovom slučaju samo aktorski obrasci sugeriraju kako je socioseksualnost muškaraca povezana s njihovom vlastitom reaktivnom i preventivnom ljubomorom, ali ne i s ljubomorom njihovih partnerica. Kontrastni obrazac označava da što muškarci imaju izraženiju, a njihove partnerice istovremeno manje izraženu socioseksualnost, to će oni biti reaktivno i preventivno ljubomorniji.

Može se zaključiti da su prve dvije hipoteze ovog istraživanja djelomično potvrđene. Naime, u pogledu aktorskih efekata dobiven je očekivan negativan smjer efekata. Međutim, značajnim su se pokazali isključivo efekti socioseksualnosti na reaktivnu ljubomoru, dok se očekivani efekti iste na preventivnu i anksioznu ljubomoru nisu pokazali značajnima. Partnerski efekti pokazali su nešto složeniju sliku. Dobiveni su očekivani pozitivni efekti socioseksualnosti na anksioznu ljubomoru, kao i pozitivni partnerski efekti socioseksualnosti na reaktivnu ljubomoru kod muškaraca. Međutim, kod žena su efekti socioseksualnosti na reaktivnu ljubomoru dobiveni u negativnom smjeru, odnosno u suprotnom smjeru od očekivanog. Nisu dobiveni značajni partnerski efekti socioseksualnosti na preventivnu ljubomoru izuzev pozitivnog efekta ženske socioseksualnosti procijenjene od strane partnera na mušku preventivnu ljubomoru. Naposljetku, dobiveni su veći partnerski efekti socioseksualnosti na različite vrste ljubomore u odnosu na aktorske efekte te je time potvrđena posljednja hipoteza.

4. DISKUSIJA

Istraživanje je provedeno s ciljem ispitivanja aktorskih i partnerskih efekata samoprocjena te partnerskih procjena socioseksualnosti na anksioznu, preventivnu i reaktivnu ljubomoru.

Istraživanja koja se dotiču povezanosti socioseksualnosti i ljubomore vrlo su oskudna. Istraživači koji su se time bavili, tu su povezanost većinski ispitivali u domeni istraživanja spolnih razlika u seksualnoj i emocionalnoj ljubomori (Brase i sur., 2014; Harris, 2003; Mathes, 2005; Russell i Harton, 2005). Tek su Kupfer i sur. (2022) ispitali socioseksualnost kao prediktor romantične ljubomore. Stoga su rezultati njihova istraživanja bila primarni temelj za postavljanje hipoteza ovog istraživanja. Pri tomu treba naglasiti da je ovo prvo istraživanje koje je ispitalo odnos socioseksualnosti i ljubomore definirane prema Buunku (1997), odnosno reaktivne, anksiozne i preventivne ljubomore te prvo koje je za to koristilo dijadnu analizu.

Prema pretpostavljenim hipotezama očekivali su se negativni aktorski efekti samoprocijenjene te socioseksualnosti procijenjene od strane partnera na reaktivnu, preventivnu i anksioznu ljubomoru. Ove su hipoteze potvrđene samo za socioseksualnost i reaktivnu ljubomoru muškaraca, dok za žene aktorski efekti nisu dobiveni. Drugim riječima, u pogledu aktorskih efekata socioseksualnost se pokazala negativnim prediktorom reaktivne ljubomore isključivo kod muškaraca.

Socioseksualnost kao negativan prediktor reaktivne ljubomore može se povezati s recentnim istraživanjem Kupfera i sur. (2022). Kao što je već navedeno, ovi su autori romantičnu ljubomoru ispitali pomoću jedanaest čestica koje opisuju različite situacije koje izazivaju ljubomoru, a ispitanici su na skali 1 do 7 trebali procijeniti razinu nelagode. Čestice su opisivale situacije u kojima njihov partner daje komplimente drugoj osobi, dodiruje ju dok razgovaraju, ljubi ju, upušta se s njom u seksualni odnos ili razgovara s njom o problemima u vezi. Čestice reaktivne ljubomore Skale tri tipa ljubomore (Buunk, 1997) jako se poklapaju s česticama navedenog istraživanja (Kupfer i sur., 2022). Ispitanici na TTJS trebaju na skali od 1 do 7 procijeniti razinu uznemirenosti u situacijama u kojima partner poljubi, ima seksualnu vezu, koketira ili razgovara o osobnim stvarima s drugom osobom. Autori su za ispitivanje socioseksualnosti koristili SOI-R (Penke i Asendorpf, 2008) koji socioseksualnost dijeli na socioseksualni stav, ponašanje i želju. Rezultati su njihova istraživanja pokazali da su restriktivni socioseksualni stav i želja povezani s višom ljubomorom. Osim toga, restriktivni socioseksualni stav i želja pokazali su se naj snažnijim

prediktorima ljubomore u odnosu na ostale ispitane varijable. Drugim riječima, socioseksualnost se pokazala negativnim prediktorom ljubomore kao i u ovom istraživanju čiji rezultati ukazuju na to da što su više muške samoprocjene te procjene socioseksualnosti njihovih partnerica, to je reaktivna ljubomora muškaraca niža.

Dobivene se rezultate može sagledati u okviru evolucijske psihologije prema kojoj se smatra da romantična ljubomora ima funkciju zadržavanja partnera (Buss i Shackelford, 1997). Prema tome, pretpostavlja se da bi na ljubomoru primarno trebali utjecati čimbenici koji povećavaju rizik od nevjere partnera, poput socioseksualnosti (Buss, 2013). Moguće je da su restriktivnije osobe više investirane u svoju primarnu vezu te su više motivirane da taj odnos i zaštite. Iz toga slijedi da takvi pojedinci doživljavaju više ljubomore kao odgovor na znakove prijetnje nevjerom (Kupfer i sur., 2022). Drugim riječima, pojedinci koji teže monogamnim i predanim vezama ovise o razmnožavanju s jednim partnerom i mogu više izgubiti od prijetnji nevjerom ili od preotimanja partnera te stoga doživljavaju višu ljubomoru (Brase i sur., 2014). Pojedinci s nerestriktivnom socioseksualnom orijentacijom skloniji su kratkotrajnim seksualnim vezama te imaju manju potrebu za emocionalnom bliskošću i privrženosti prije uključivanja u iste, seksualno su permissivni (Simpson i Gangestad, 1991), pokazuju interes za seksualne aktivnosti izvan veze (Peters i sur., 2014) te procjenjuju veću spremnost za nevjeru (Russell i Harton, 2005). Navedeno može dovesti do smanjene ljubomore u pogledu partnerovih znakova usputnog romantično seksualnog odnosa s drugima (Russell i Harton, 2005). U skladu s time, Peters i sur. (2014) navode kako nerestriktivni pojedinci, kojima nije potrebna bliskost i predanost za seksualnu aktivnost, ne pretpostavljaju da partnerova privlačnost prema drugima uključuje smanjenu predanost primarnoj vezi. Osobe koje se upuštaju u neobavezne seksualne odnose doživljavaju manje intenzivne negativne emocije kada njihov partner pokazuje interes za drugu osobu (Banaszkiewicz, 2022). Osim toga, moguće je da ako su i sami skloni nerestriktivnom ponašanju, da ih isto ponašanje kod partnera ne uznemiruje. Dapače, moguće je da je to svojevrsni signal da će osoba moći i sama manifestirati svoju nerestriktivnu socioseksualnost.

S druge strane, suprotno postavljenim hipotezama, socioseksualnost se nije pokazala prediktivnom za anksioznu i preventivnu ljubomoru u pogledu aktorskih efekata. Moguće je da objašnjenje leži u osnovnoj razlici reaktivne i ostala dva tipa ljubomore. Naime, jedino je reaktivna ljubomora odgovor na stvarnu nevjeru partnera. Česticama ove subskale ispituje se stupanj uznemirenosti ispitanika kada zamišljaju da njihov partner ljubi, koketira, ima seksualnu vezu s

nekim drugim i sl. Dakle, radi se o odgovoru na direktne znakove partnerove nevjere. S druge strane, anksiozna i preventivna ljubomora izazvane su brigom da bi partner mogao postati nevjeran, odnosno radi se o ljubomori na potencijalnu nevjeru (npr. „Brinem se da bi me partner/partnerica mogla ostaviti zbog neke druge osobe.“ ili „Bojim se da je moj partner/partnerica seksualno zainteresirana za nekog drugog.“). Kardum i sur. (2006) navode da su psihološke adaptacije latentne dok ih ne pokrenu znakovi povezani s adaptivnim problemom. Stoga se pretpostavlja da se zadržavanje partnera (u ovom slučaju ljubomora) aktivira znakovima iz okoline i da intenzitet odgovara percipiranom stupnju nametnute prijetnje. Kod reaktivne se ljubomora radi o odgovoru na visoki stupanj nametnute prijetnje, odnosno o odgovoru na direktnu prijetnju vezi te je stoga očekivan i viši intenzitet odgovora. Odnosno, moguće je da reaktivna ljubomora izaziva viši stupanj uznemirenosti te bi se za nju mogli očekivati i veći efekti. Uistinu, ako se usporede aritmetičke sredine stupnja uznemirenosti na različitim skalama ljubomora ovog istraživanja, vidljivo je da su odgovori znatno viši na skalama reaktivne ljubomora ($M = 29.36$, $M = 30.25$) nego na skalama preventivne ($M = 13.93$, $M = 15.26$) i anksiozne ljubomora ($M = 11.67$, $M = 13.11$).

Također, u ovom su istraživanju aktorski efekti dobiveni isključivo za muški spol. Muškarci su znatno viši na socioseksualnosti u odnosu na žene čija je socioseksualnost manje izražena. To je rezultat koji se najviše ponavlja u literaturi o socioseksualnosti te je postojan kroz različite kulture – muškarci su u svakoj kulturi nerestriktivniji od žena (Schmitt, 2005). Dakle, muškarci imaju popustljivije stavove i pokazuju više nerestriktivnog ponašanja u pogledu upuštanja u neobavezne seksualne odnose u odnosu na žene (Penke i Asendorpf, 2008). Stoga ovi rezultati nisu iznenađujući, odnosno može se očekivati da će efekti za ovaj spol biti veći.

U pogledu partnerskih efekata, očekivali su se pozitivni efekti samoprocijenjene socioseksualnosti te socioseksualnosti procijenjene od strane partnera na reaktivnu, preventivnu i anksioznu ljubomoru. Ove su hipoteze djelomično potvrđene. U pogledu partnerskog efekta na reaktivnu ljubomoru, on se javlja za samoprocijenjenu socioseksualnost i od muškaraca prema ženama, ali i od žena prema muškarcima. Kod procjene socioseksualnosti od strane partnera, partnerski se efekt javlja samo od muškaraca prema ženama. Međutim, za samoprocjene i procjene partnera socioseksualnosti muškaraca dobiven je negativan smjer efekata. Dakle, muška se socioseksualnost pokazala negativno prediktivnom za reaktivnu ljubomoru žena. S druge strane,

ženska se samoprocijenjena socioseksualnost pokazala pozitivno prediktivnom za mušku ljubomoru, dok se za partnerove procjene ženske socioseksualnosti efekt nije pokazao značajnim. Gledano iz evolucijske perspektive, ljubomora kod ljudi svoje korijene vuče iz čuvanja, odnosno zadržavanja partnera (engl. *mate retention*). Čuvanje partnera kod muškaraca se razvilo kako bi se zagarantirala sigurnost očinstva. Muškarci koji su kroz prošlost pazili na seksualne odnose svojih partnerica s drugim osobama svakako su bili reproduktivno uspješniji od onih koji na to nisu obraćali pozornost. S obzirom na to da je svaki seksualni odnos partnerice s trećom osobom rizik za neuspjeh prijenosa vlastitih gena, ovi su znakovi važan signal za povećanu reaktivnu ljubomoru kod muškaraca. Znakovi seksualne upletenosti partnera izvan veze obično izazivaju intenzivne osjećaje ljubomore (Buunk i Dijkstra, 2006).

Pomalo su iznenađujući rezultati koji pokazuju suprotan obrazac kod žena. Međutim, žene se pak nikad nisu susretale s problemom neizvjesnosti majčinstva te se stoga primarno ne fokusiraju na seksualne znakove partnerovih aktivnosti izvan veze. Njihov je fokus partnerova emocionalna povezanost sa suparnicom jer to predstavlja opasnost od gubitka partnerovih resursa. U skladu s time, u istraživanju Buunka (1995) dobiveno je da je ljubomora žena bila manja s porastom broja seksualnih afera njihovih muževa. Muška je ljubomora, bez obzira na broj afera njihovih žena, ostala na istoj razini. Kao što je već navedeno, to je razumljivo s obzirom na to da je svaki seksualni čin žene prijetnja muškoj sigurnosti očinstva. S druge strane, moguće je da je seksualni čin za žene prijetnja samo kada on predstavlja opasnost vezi. Ako je partner nekoliko puta bio nevjeran, ali je ostao predan primarnoj vezi, moguće je da se žena može prilagoditi partnerovoj nevjeri. U skladu s time, bilo bi korisno ispitati potencijalni moderatorski efekt prijašnjih iskustava nevjere kod parova. Čini se da skala reaktivne ljubomore u većoj mjeri odražava seksualne aspekte nevjere s obzirom na to da se četiri od pet čestica odnose upravo na stupanj uznemirenosti u kojima partner „...ima seksualnu vezu s nekime“, „...koketira s drugom osobom“, „...intimno pleše s drugom osobom“ ili ...“poljubi drugu osobu“ u odnosu na jednu česticu koja odražava emocionalnu ljubomoru („Da razgovara o osobnim stvarima s drugom osobom.“). Moguće je da čestice skale anksiozne ljubomore (npr. „Brinem se da bi me partner mogao ostaviti zbog neke druge osobe.“) u većoj mjeri odražavaju potencijalni odlazak i prijenos resursa muškarca iz primarne veze te da u tom slučaju muška nerestriktivnost izaziva veću ljubomoru u žena što su rezultati i pokazali.

Za preventivnu je ljubomoru dobiven samo statistički značajan partnerski efekt socioseksualnosti žena procijenjene od strane njihovih partnera. Socioseksualnost se nije pokazala

osobito prediktivnom za preventivnu ljubomoru u pogledu partnerskih, ali niti u pogledu aktorskih efekata. Izostanak odnosa između ovih konstrukata možemo sagledati na sljedeće načine. Barelds i Dijkstra (2007) navode kako je moguće da preventivna ljubomora zapravo nije kvalitativno drugačija vrsta ljubomore, već posljedica, oslabljena manifestacija ili svojevrsni produžetak anksiozne ljubomore. Autori navode kako bi zamišljanje nevjere i anksiozna ruminacija mogle navesti pojedince da zauzmu ponašanja ili stavove kojima je cilj ograničiti partnerov kontakt s osobama suprotnog spola i time spriječiti potencijalnu partnerovu nevjeru. Stoga je moguće da je negativna povezanost socioseksualnosti i ljubomore obuhvaćena odnosom između socioseksualnosti i anksiozne ljubomore čime odnos između preventivne ljubomore i socioseksualnosti ostaje neznatčan. Ako je preventivna ljubomora doista samo produžetak anksiozne ljubomore, autori sugeriraju da bi dvofaktorski model ljubomore bio prikladniji od Buunkova trofaktorskog modela (1997). Odnosno, predlažu model koji bi razlikovao reaktivnu i anksioznu ljubomoru (koja bi uključivala preventivnu ljubomoru). Rydell i Bringle (2007) primjerice predlažu transakcijski model koji razlikuje reaktivnu i sumnjičavu ljubomoru. Pri tomu se reaktivna ljubomora odnosi na emocionalne reakcije na konkretne događaje koji prijete vezi (npr. koketiranje partnera s drugom osobom), dok sumnjičava ljubomora uključuje visoke razine emocionalnih reakcija na male znakove partnerovog interesa za drugu osobu te je često popraćena anksioznim mislima i kontroliranjem ponašanja (npr. pretraživanje partnerovih stvari u potrazi za dokazima o nevjeri).

Nadalje, Kardum i sur. (2006) u svome su istraživanju ispitali odnos socioseksualnosti i različitih strategija zadržavanja partnera u romantičnoj vezi pri čemu je socioseksualnost mjerena samoprocjenama, ali i procjenama partnera. Određene ispitane strategije svakako se mogu povezati s preventivnom ljubomorom. Konkretno, radi se o strategijama opreznost (npr. „Na zabavi nisam ispuštala partnera iz vida.“ ili „Njuškala sam po osobnim stvarima svog partnera.“), skrivanje partnera (npr. „Odvela sam svog partnera iz društva u kojem su bile i druge žene.“ ili „Svom partneru nisam dozvolila pričati s drugim ženama.“) i monopolizacija vremena („Nisam dozvolila svom partneru da izađe van bez mene.“ ili „Okupirala sam vrijeme svog partnera u društvu.“) u Upitniku zadržavanja partnera (Buss, 1988). Kardum i sur. (2006) nisu pronašli povezanost navedenih strategija zadržavanja partnera sa samoprocjenama te partnerskim procjenama socioseksualnosti ni kod muškaraca ni kod žena što je u skladu s rezultatima ovog istraživanja.

U pogledu socioseksualnosti i anksiozne ljubomore, za sve ispitane prediktorske varijable dobiveni su statistički značajni partnerski efekti u očekivanom smjeru. Dakle, dobiveni su značajni partnerski efekti samoprocjena socioseksualnosti na samoprocjene anksiozne ljubomore i od muškaraca prema ženama, ali i od žena prema muškarcima. Dobiven je i značajan partnerski efekt socioseksualnosti muškaraca procijenjene od strane žena na žensku samoprocjenu anksiozne ljubomore, kao i značajan partnerski efekt socioseksualnosti žena procijenjene od strane muškaraca na muške samoprocjene anksiozne ljubomore. Čini se da socioseksualna nerestriktivnost muškaraca i žena (bilo da su ju procijenili sami, ili ih tako percipiraju partneri) kod njihovih partnera vodi ka većem stupnju zabrinutosti, brige, straha i anksioznih misli.

Ovakvi rezultati nisu iznenađujući s obzirom na to da su pojedinci nerestriktivne socioseksualne orijentacije skloni uključivanju u seksualne odnose izvan veze, pokazuju obrasce seksualno asertivnog ponašanja (poput češćeg flertanja) i pojačanu reaktivnost na situacijske seksualne znakove te su povezani s različitim iskustvima preotimanja partnera (Penke i Asendorpf, 2008). Na primjer, rezultati istraživanju Grundlerove i sur. (2013) pokazali su da je kod oba spola nerestriktivna socioseksualnost povezana s pokušajima preotimanja tuđih partnera, bivanjem žrtvom pokušaja preotimanja te bivanjem uspješno ulovljenim. Nadalje, Kardum i sur. (2006) ispitali su odnose između različitih strategija zadržavanja partnera i socioseksualnosti u romantičnoj vezi pri čemu je socioseksualnost mjerena samoprocjenama, ali i procjenama partnera. Dobivene su pozitivne korelacije navedenih varijabli. Osim toga, rezultati su pokazali veće povezanosti ženskih strategija zadržavanja partnera i ženskih procjena muške socioseksualnosti nego muških samoprocjena iste. Isto se pokazalo i za muškarce – muške strategije zadržavanja partnera primarno su povezane s muškim procjenama socioseksualnosti svojih partnerica. Dakle, svakako je bitno kako pojedinac percipira svoga partnera. Ako osoba percipira svoga partnera kao da pokazuje ponašanja i stavove vezane uz nerestriktivnu socioseksualnost (npr. sklonost flertanju s drugima, prevarama i sl.), to će vjerojatno biti povezano s višom ljubomorom na što i ukazuju rezultati vezani uz anksioznu ljubomoru. Također, čak i ako partner objektivno nije takav, a mi ga vidimo kao visoko socioseksualnog, to će utjecati na našu ljubomoru. Način na koji percipiramo partnera uvelike utječe na naše ponašanje.

Naposljetku, očekivali su se veći partnerski efekti samoprocjena i partnerskih procjena socioseksualnosti na različite vrste ljubomore u odnosu na aktorske efekte. Rezultati su potvrdili

ova očekivanja s obzirom na to da su dobiveni jedino značajni aktorski efekti socioseksualnosti na reaktivnu ljubomoru muškaraca. S druge strane, partnerski su efekti dobiveni i za reaktivnu i za anksioznu ljubomoru kod oba spola. Ipak, kao iznimku treba napomenuti da je za aktorski efekt samoprocjena socioseksualnosti na reaktivnu ljubomoru kod muškaraca dobivena najveća veličina efekta ($\beta = -.40$). Moguće je da je veća prediktivnost partnerove socioseksualnosti za ljubomoru pojedinca posljedica evolucijskog adaptivnog problema muškaraca i žena. Konkretno, ako je partnerica nevjerna, muškarci riskiraju nesvjesno ulaganje sredstava u potomstvo drugog muškarca bez prenošenja vlastitih gena. Žene pak kao posljedicu partnerove nevjere riskiraju gubitak resursa. Čini se da je za reproduktivni uspjeh bitnije uvidjeti pokazuje li partner, odnosno partnerica, znakove nerestriktivnih ponašanja u odnosu na one vlastite. Pri tomu znamo da je kao posljedica stvarnih ili potencijalnih seksualnih odnosa izvan dijade, najčešći i univerzalan odgovor ljubomora (Buunk i Dijkstra, 2006).

Općenito, valja napomenuti da su svi značajni aktorski te partnerski efekti dobiveni i na samoprocjenama i na procjenama partnera. Odnosno, između samoprocjena i partnerskih procjena dobiveno je slaganje u značajnosti i smjeru među efektima. Ako sagledamo aktorske efekte uvidjet ćemo da su samoprocjene socioseksualnosti i ljubomore dobivene od iste osobe te su vjerojatno dijelom zasićene varijancom zajedničke metode. S druge strane, kod partnerskih efekata procjene su partnera dijelom zasićene varijancom metode (partner procjenjuje i svog partnera na socioseksualnosti i sebe na ljubomori). Uzmimo primjer aktorskog efekta samoprocjena i partnerskih procjena socioseksualnosti na reaktivnu ljubomoru muškaraca. Kod samoprocjena ista osoba (u ovom slučaju muškarac) procjenjuje samu sebe na mjernim instrumentima socioseksualnosti i reaktivne ljubomore te samim time povećava korelaciju. Jedan od načina kontrole varijance zajedničke metode jest pokušati dobiti iste efekte tako da iste karakteristike procijeni neka druga osoba. Stoga u ovom istraživanju imamo dva procjenjivača. U ovom slučaju, imamo i ženske procjene socioseksualnosti muškaraca te gledamo i njihov efekt na muške samoprocjene ljubomore. Dobiveni su efekti u oba slučaja (i za samoprocjene i za partnerske procjene) značajni te su istoga smjera, a potonji je efekt nešto niži ($\beta = -.40$, $\beta = -.28$) što je i očekivano s obzirom da je dobiven nezavisno od varijance metode. Kod partnerskih su pak efekata procjene partnera zasićene varijancom metode. Međutim, ako sagledamo anksioznu ljubomoru uvidjet ćemo da su svi partnerski efekti značajni i pozitivni. Ovakav se obrazac ponavlja kroz

gotovo sve rezultate ovog istraživanja, odnosno među gotovo svim značajnim efektima postoji navedeno slaganje između samoprocjena i procjena partnera. To je bitno jer nam ukazuje na to da dobiveni efekti nisu posljedica varijance zajedničke metode (Orth, 2013), odnosno nisu posljedica stila odgovaranja, neiskrenosti, socijalne poželjnosti kod iste osobe i sl.

Kao prednost provedenog istraživanja za početak treba navesti da je ovo prvo istraživanje koje je ispitalo odnos socioseksualnosti i Buunkove tipologije ljubomore (1997). Prema tome, nadograđuje postojeću literaturu ovog područja i može poslužiti u pomnijem razumijevanju odnosa između ovih konstrukata. Većina se autora slaže da je ljubomora multidimenzionalni konstrukt (npr. Buunk, 1997; Parrott, 1991; Pfeiffer i Wong, 1989; Rydell i Bringle, 2007). Sagledavanjem ljubomore kao jedinstvenog konstrukta, mogli bismo previdjeti na koji način njeno razgraničavanje može povećati razumijevanje ovog složenog fenomena, pružiti različite predikcije za njene podtipove te proširiti empirijsku analizu ljubomore (Rydell i Bringle, 2007). Stoga je bilo bitno ispitati potencijalno različite odnose socioseksualnosti i različitih vrsta ljubomore, a naposljetku su ih rezultati i pokazali. Nadalje, velika prednost ovog istraživanja leži u tome što je prvo koje je ispitalo odnose socioseksualnosti i ljubomore pomoću dijadne perspektive. Odnosno, po prvi su puta ispitani partnerski efekti, dok se većina istraživanja u ovom području bavila isključivo ispitivanjem povezanosti crta ličnosti pojedinca s njegovim vlastitim životnim ishodom, odnosno aktorskim efektima. Međutim, u romantičnim vezama svakako postoji međuzavisnost između partnera, odnosno utjecaj karakteristika pojedinca na ponašanja njegova partnera te je u kontekstu tematike ovog istraživanja svakako bilo bitno istražiti odnos nerestriktivne socioseksualnosti jednog partnera i ljubomore drugoga. Rezultati su pokazali da socioseksualnost u većoj mjeri predviđa ljubomoru kod partnera u odnosu na vlastitu ljubomoru. Također, prednost leži i u tome što su uz samoprocjene uključene i procjene partnera te je na taj način kontroliran problem varijance zajedničke metode.

S druge strane, za potpuniju sliku odnosa ispitanih varijabli bilo bi korisno uključiti i procjene partnera za različite vrste ljubomore. Moguće je da je ljubomora socijalno nepoželjna te da su ispitanici u određenoj mjeri iskrivljavali odgovore, a pitanje je i koliko objektivno mogu procijeniti vlastitu ljubomoru. Iskazi njihovih partnera u ovom bi slučaju bili korisni. Također, nedostatak je i ograničena generalizacija dobivenih rezultata s obzirom na duljinu i vrstu veze te kulturološke specifičnosti hrvatskih parova. Uvjet za sudjelovanje u istraživanju bila je uključenost u vezu u

trajanju od minimalno tri mjeseca. Međutim, pitanje je koliko je socioseksualnost vidljiva kod drugih ljudi, osobito u tako kratkim poznanstvima. Vjerojatno je da partneri u dugotrajnijim vezama bolje procjenjuju međusobnu socioseksualnost.

U budućim bi istraživanjima za potpuniji pregled odnosa između socioseksualnosti i ljubomore svakako bilo korisno uključiti i partnerske procjene ljubomore. Osim toga, bilo bi korisno uključiti i pojedince koji su prekinuli svoju romantičnu vezu jer je moguće da bi u tim slučajevima nerestriktivna socioseksualnost imala i veći efekt na ljubomoru, a moguće je i da je utjecala na prekid. Buduća bi istraživanja trebala ispitati i varijable poput zadovoljstva odnosom, stupnja bliskosti, trajanja veze te prijašnjih iskustava nevjere i varanja kako bi se istražilo posreduju li ili moderiraju odnos između socioseksualnosti i ljubomore. Također, bilo bi vrlo zanimljivo proširiti postojeći uzorak i uključiti i homoseksualne ili biseksualne parove. Naime, prethodna istraživanja sugeriraju kako se nevjera među homoseksualnim muškarcima događa češće, a kod homoseksualnih žena rjeđe u odnosu na heteroseksualne veze (Buunk i Dijkstra, 2006). Naposljetku, buduća bi istraživanja mogla ispitati odnos ljubomore i socioseksualnosti mjerene pomoću SOI-R koji razlikuje socioseksualno ponašanje, stav i želju (Penke i Asendorpf, 2008). Penke i Asendorpf (2008) tvrde da je globalna socioseksualnost informativna do određene točke, ali da svaka njena komponenta ima jedinstveno psihološko značenje. Diferenciranija perspektiva mogla bi pružiti dublje uvide u konstrukt socioseksualnosti te njegov odnos s ljubomorom.

Ljubomora je važan psihološki konstrukt za istraživanje s obzirom na njen bitan utjecaj na romantične veze, ali i pojedinca. Ona može imati negativne posljedice poput depresije, straha, poniženja i smanjenog samopoštovanja, a može rezultirati i nasiljem ili čak ubojstvom (Buss, 2013). S druge strane, može dovesti ka ljubavi, privrženosti, brižnosti i odanosti partneru. Provedeno je istraživanje pridonijelo razumijevanju ovog bitnog područja, odnosno razumijevanju crta ličnosti koje pridonose ljubomori.

5. ZAKLJUČAK

U ovom se istraživanju ispitaio odnos socioseksualnosti i romantične ljubomore. Točnije, ispitani su aktorski i partnerski efekti samoprocjena i partnerskih procjena socioseksualnosti na anksioznu, preventivnu i reaktivnu ljubomoru.

U pogledu aktorskih efekata, rezultati su pokazali da socioseksualnost negativno predviđa isključivo mušku reaktivnu ljubomoru. U pogledu partnerskih efekata, dobiveno je da muška socioseksualnost negativno predviđa reaktivnu ljubomoru žena. S druge strane, dobiveno je da ženska socioseksualnost pozitivno predviđa mušku reaktivnu ljubomoru. Također, socioseksualnost se u pogledu partnerskih efekata pokazala naj snažnijim prediktorom, i to pozitivnim, za anksioznu ljubomoru kod oba spola. Socioseksualnost se nije pokazala osobito prediktivnom za preventivnu ljubomoru. Rezultati su pokazali i veću povezanost ljubomore ispitanika i socioseksualnosti njihovih partnera od povezanosti s vlastitom socioseksualnošću čime ukazuju na to da su u romantičnim odnosima ponašanja pojedinca uvelike povezana i s partnerovim crtama ličnosti.

Dobiveni su rezultati doprinos ne tako bogatoj literaturi odnosa socioseksualnosti i ljubomore te nam općenito omogućavaju bolje razumijevanje crta ličnosti koje pridonose varijacijama u ljubomori. Također, ukazuju na važnost uključivanja dijadne perspektive u istraživanjima romantičnih odnosa.

6. LITERATURA

- Afifi, W. A. i Reichert, T. (1996). Understanding the role of uncertainty in jealousy experience and expression. *Communication Reports*, 9(2), 93-103. <https://doi.org/10.1080/08934219609367642>
- Back, M.D. i Vazire, S. (2015). The social consequences of personality: Six suggestions for future research. *European Journal of Personality*, 29(2), 296-307. <https://doi.org/10.1002/per.1998>
- Banaszkiewicz, P. (2022). Biological sex and psychological gender differences in the experience and expression of romantic jealousy. *Social Psychological Bulletin*, 17, 1-23. <https://doi.org/10.32872/spb.4161>
- Barelds, D. P. H. i Dijkstra, P. (2007). Relations between different types of jealousy and self and partner perceptions of relationship quality. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 14, 176-188. <https://doi.org/10.1002/cpp.532>
- Barelds, D. P. i Dijkstra, P. (2021). Exploring the link between bright and dark personality traits and different types of jealousy. *Psihologijske teme*, 30(1), 77-98. <https://doi.org/10.31820/pt.30.1.4>
- Belsky, L., Steinberg, L., & Draper, P. (1991). Childhood experience, interpersonal development, and reproductive strategy: An evolutionary theory of socialization. *Child Development*, 62, 647-670. <https://doi.org/10.2307/1131166>.
- Brase, G. L., Adair, L. i Monk, K. (2014). Explaining sex differences in reactions to relationship infidelities: Comparisons of the roles of sex, gender, beliefs, attachment, and sociosexual orientation. *Evolutionary Psychology*, 12(1), 73-96. <https://doi.org/10.1177/147470491401200106>

- Buss, D.M. (1988). From vigilance to violence: Tactics of mate retention in American undergraduates. *Ethology and Sociobiology*, 9, 291-317. [https://doi.org/10.1016/0162-3095\(88\)90010-6](https://doi.org/10.1016/0162-3095(88)90010-6)
- Buss, D. M. (2013). Sexual jealousy. *Psychological Topics*, 22, 155–182.
- Buss, D. M. i Haselton, M. (2005). The evolution of jealousy. *Trends in Cognitive Sciences*, 9(11), 506-507. doi:10.1016/j.tics.2005.09.006
- Buss, D. M., Larsen, R. J., Westen, D. i Semmelroth, J. (1992). Sex differences in jealousy: Evolution, physiology, and psychology. *Psychological Science*, 3(4), 251-256. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1992.tb00038.x>
- Buss, D. M. i Schmitt, D. P. (1993). Sexual strategies theory: An evolutionary perspective on human mating. *Psychological Review*, 100(2), 204-232.
- Buss, D. M. i Shackelford, T. K. (1997). From vigilance to violence: Mate retention tactics in married couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72(2), 346–361.
- Buunk, A. P. (1991). Jealousy in close relationships: An exchange-theoretical perspective. U P. Salovey (ur.), *The psychology of jealousy and envy* (str. 148-177). Guilford.
- Buunk, A. P. (1995). Sex, self-esteem, dependency and extradaya- dic sexual experiences as related to jealousy responses. *Journal of Social and Personal Relationships*, 12, 147–153. <https://doi.org/10.1177/02654075951210>
- Buunk, B. P. (1997). Personality, birth order and attachment styles as related to various types of jealousy. *Personality and individual Differences*, 23(6), 997-1006. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(97\)00136-0](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(97)00136-0)

- Buunk, A. P. i Dijkstra, P. (2006). Temptation and threat: Extradynamic relations and jealousy. U A. L. Vangelisti & D. Perlman (ur.), *The Cambridge handbook of personal relationships* (str. 533-555). New York: Cambridge University Press.
- Cook, W. L. i Kenny, D. A. (2005). The Actor-Partner Interdependence Model: A model of bidirectional effects in developmental studies. *International Journal of Behavioral Development*, 29(2), 101-109. <https://doi.org/10.1080/01650250444000405>
- Dijkstra, P. i Barelds, D. P. (2008). Self and partner personality and responses to relationship threats. *Journal of Research in Personality*, 42(6), 1500-1511. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2008.06.008>
- Dijkstra, P., Barelds, D. P. H. i Buunk, A. B. (2010). On the adaptive nature of jealousy: Jealousy from an evolutionary psychological perspective. U A. Błachnio i A. Przepiorka (ur.), *Closer to emotions III* (str. 242-256). Wydawnictwo KUL.
- Dijkstra, P. i Buunk, A. P. (1998). Jealousy as a function of rival characteristics: An evolutionary perspective. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, 1158-1166. <https://doi.org/10.1177/014616729824110>
- Eagly, A. H. i Wood, W. (1999). The origins of sex differences in human behavior: Evolved dispositions versus social roles. *American Psychologist*, 54(6), 408-423.
- Eagly, A. H. i Wood, W. (2005). Universal sex differences across patriarchal cultures ≠ evolved psychological dispositions. *Behavioral and Brain Sciences*, 28, 281-283. <https://doi.org/10.1017/S0140525X05290052>
- Gangestad, S. W. i Simpson, J. A. (2000). The evolution of human mating: Trade-offs and strategic pluralism. *Behavioral and Brain Sciences*, 23, 573-587. <https://doi.org/10.1017/S0140525X0000337X>

- Grundler, P., Kardum, I. i Hudek-Knezevic, J. (2013). Učestalost nekih aspekata preotimanja partnera i njihova povezanost sa socioseksualnosti *Društvena istraživanja*, 22(1), 63– 78. doi:10.5559/di.22.1.04
- Harris, C. R. (2003). Factors associated with jealousy over real and imagined infidelity: An examination of the social-cognitive and evolutionary psychology perspectives. *Psychology of Women Quarterly*, 27(4), 319–329. <https://doi.org/10.1111/1471-6402.00112>
- Hudek-Knežević, J. i Kardum, I. (2020). Sociosexuality. U T. K. Shackelford. i V. A. Weekes-Shackelford (ur.). *Encyclopedia of Evolutionary Psychological Science*. Springer Nature. https://doi.org/10.1007/978-3-319-19650-3_304961
- Hupka, R. B. i Bank, A. L. (1996). Sex differences in jealousy: Evolution or social construction?. *Cross-Cultural Research*, 30(1), 24-59. <https://doi.org/10.1177/10693971960300010>
- Kardum, I., Hudek-Knezevic, J. i Mehic, N. (2022). Similarity indices of the Dark Triad traits based on self and partner-reports: Evidence from variable-centered and couple-centered approaches. *Personality and Individual Differences*, 193, 111626. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.111626>
- Kardum, I., Gračanin, A. i Hudek-Knežević, J. (2006). Odnos crta ličnosti i stilova privrženosti s različitim aspektima seksualnosti kod žena i muškaraca. *Psihologijske teme*, 15(1), 101-128.
- Kenny, D. A. i Cook, W. (1999). Partner effects in relationship research: Conceptual issues, analytic difficulties, and illustrations. *Personal Relationships*, 6(4), 433-448. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.1999.tb00202.x>
- Kenny, D.A., Kashy, D. i Cook, W. L. (2006). *Dyadic data analysis*. New York: The Guilford Press.

- Kenny, D. A. i Ledermann, T. (2010). Detecting, measuring, and testing dyadic patterns in the Actor-Partner Interdependence Model. *Journal of Family Psychology*, 24(3), 359-366. doi: 10.1037/a0019651
- Kinsey, A., Pomeroy, W. i Martin, C. (1948). *Sexual behavior in the human male*. Philadelphia: Saunders.
- Kinsey, A., Pomeroy, W., Martin, C. i Gebhard, P. (1953). *Sexual behavior in the human female*. Philadelphia: Saunders.
- Kupfer, T. R., Sidari, M. J., Zietsch, B. P., Jern, P., Tybur, J. M. i Wesseldijk, L. W. (2022). Why are some people more jealous than others? Genetic and environmental factors. *Evolution and Human Behavior*, 43(1), 26-33. Chicago. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2021.08.002>
- Mathes, E. W. (2005). Relationship between short-term sexual strategies and sexual jealousy. *Psychological Reports*, 96(1), 29-35. <https://doi.org/10.2466/pr0.96.1.29-35>
- Mattingly, B. A., Clark, E. M., Weidler, D. J., Bullock, M., Hackathorn, J. i Blankmeyer, K. (2011). Sociosexual orientation, commitment, and infidelity: A mediation analysis. *The Journal of Social Psychology*, 151(3), 222–226. <https://doi.org/10.1080/00224540903536162>
- Orth, U. (2013). How large are actor and partner effects of personality on relationship satisfaction? The importance of controlling for shared method variance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39(10), 1359-1372. <https://doi.org/10.1177/0146167213492429>
- Parrott, W. G. (1991). The emotional experience of envy and jealousy. U P. Salovey (ur.), *The psychology of jealousy and envy*. (str. 3–30). Guilford Press.

- Pedersen, F. A. (1991). Secular trends in human sex ratios: Their influence on individual and family behavior. *Human Nature, 2*, 271–291. <https://doi.org/10.1007/BF02692189>
- Penke, L. i Asendorpf, J. B. (2008). Beyond global sociosexual orientations: a more differentiated look at sociosexuality and its effects on courtship and romantic relationships. *Journal of Personality and Social Psychology, 95*(5), 1113-1135. doi: 10.1037/0022-3514.95.5.1113
- Peters, J. R., Eisenlohr-Moul, T. A., Pond Jr, R. S. i DeWall, C. N. (2014). The downside of being sexually restricted: The effects of sociosexual orientation on relationships between jealousy, rejection, and anger. *Journal of Research in Personality, 51*, 18-22. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jrp.2014.04.002>
- Pfeiffer, S.M. i Wong, P.T.P. (1989). Multidimensional jealousy. *Journal of Social and Personal Relationships, 6*, 181-196.
- Russell, E. B. i Harton, H. C. (2005). The “other factors”: Using individual and relationship characteristics to predict sexual and emotional jealousy. *Current Psychology, 24*, 242-257. <https://doi.org/10.1007/s12144-005-1026-5>
- Rydell, R. J. i Bringle, R. G. (2007). Differentiating reactive and suspicious jealousy. *Social Behavior and Personality: an international journal, 35*(8), 1099-1114. <https://doi.org/10.2224/sbp.2007.35.8.1099>
- Salovey, P. i Rothman, A. (1991). Envy and jealousy: Self and society. U P. Salovey (ur.), *The psychology of jealousy and envy* (str. 271-286). New York: Guilford.
- Schmitt, D. P. (2005). Is short-term mating the maladaptive result of insecure attachment? A test of competing evolutionary perspectives. *Personality and Social Psychology Bulletin, 31*(6), 747-768. doi: 10.1177/0146167204271843

- Schmitt, D. P. (2005). Sociosexuality from Argentina to Zimbabwe: A 48-nation study of sex, culture, and strategies of human mating. *Behavioral and Brain sciences*, 28(2), 247-275. doi:10.1017/S0140525X05000051
- Seal, D. W., Agostinelli, G. i Hannett, C. A. (1994). Extradyadic romantic involvement: Moderating effects of sociosexuality and gender. *Sex Roles*, 31, 1-22.
- Simpson, J. A. i Gangestad, S. W. (1991). Individual differences in sociosexuality: evidence for convergent and discriminant validity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(6), 870.
- Simpson, J. A., Wilson, C. L. i Winterheld, H. A. (2004). Sociosexuality and romantic relationships. U J. H. Harvey, A. Wenzel i S. Sprecher (ur.), *Handbook of sexuality in close relationships* (str. 87–111). Erlbaum.
- Stas, L., Kenny, D. A, Mayer, A. i Loeys, T. (2018). Giving dyadic data analysis away: A user-friendly app for Actor-Partner Interdependence Models. *Personal Relationships*, 25(1), 103-119. doi: 10.1111/pere.12230
- Stearns, S. G. (1992). *The evolution of life histories*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198577416.001.0001>
- Trivers, R. (1972). Parental investment and sexual selection. U B. Campbell (ur.), *Sexual selection and the descent of man, 1871–1971* (str. 136–179). Aldine-Atherton.